

PER NAESS:

De multinationella i blickpunkten

På fackligt och politiskt håll har man ifrågasatt om de multinationella företagen kommer att stå utanför nationell demokratisk kontroll. Man har särskilt framhållit riskerna för att de internationella företagen för över vinsterna till de länder, där dessa beskattas minst hårt. Jur kand Per Naess i IBM Svenska AB tar i denna artikel, som tidigare publicerats i IBM-kontakt, upp frågan om vilka för- och nackdelar dessa företag medför. Den ökade internationaliseringen av företagen medför många fördelar framför allt på det ekonomiskt-tekniska planet. De multinationella företagen kan emellertid genom sitt agerande i flera länder ställas inför motstridiga nationella krav. Det är därför nödvändigt med internationella lösningar.

Tidningsrubrikerna om de multinationella företagen har blivit legio under de senaste åren. Ledande ekonomiska forskare har profeterat om ett segertåg utan like för de multinationella koncernerna under de närmaste 15—20 åren. Man har förutsagt att några hundra multinationellt inriktade koncerner kommer att kontrollera 60—70 % av världens samlade industriproduktion inom de närmaste 20 åren.

En sådan dominans skulle kunna innebära att västvärldens väsentliga beslutsfattande inom näringslivet koncentrerades till en handfull städer, t ex New York, London, Paris, Tokyo och Hamburg. Dessa beslutscentra skulle i sin tur omges av en rad "underleverantörer".

Under 1950- och 1960-talen utvecklades de multinationella företagen — kanske i synnerhet de amerikanska — ganska ostört. Sedan några år är dessa företag emellertid inte bara förmål för den ekonomiska vetenskapens intresse. Andra grupper har engagerat sig i en internationell debatt omkring de multinationella företagen, ofta förkortade MNF. Deras verksamhet kan nämligen ge upphov till en rad problem både för statsmakterna och andra berörda intressegrupper.

På fackligt och politiskt håll har man t ex uttryckt oro för att de stora internationella företagen skall bli för starka och samtidigt stå utanför nationell, demokratisk kontroll. Misstankar har också yppats att bolagen inte skulle uppfylla sina förpliktelser skattemässigt, fackligt, miljömässigt etc. Oljebolagen har nästan alltid kommit på tal i detta sammanhang.

Även IBM har ofta nämnts i debatten. Man konstaterar att IBM är ett stort USA-ägt företag med forskning, tillverkning och marknadsföring i många länder. Samtidigt har IBM bedömts vara av särskilt intresse, därför att dataindustrin betraktas som en nyckelindustri. Information sägs ju ge makt; informationsbehandling kan vara ett maktinstrument. IBM har kommit i en utsatt position genom att tillverka verktygen för informationsbehandling, en position som blir ännu känsligare om man ser till företagets dominerande ställning inom branschen.

I den svenska debatten betecknar man i allmänhet företag som bedriver produktion i flera länder som multinationella. Ett i egentlig mening multinationellt företag bör dock också uppfylla vissa andra kriterier, t ex tillämpa en global planering med avseende på produktion, produktutveckling, forskning m m utan att prioritera någon speciell hemmamarknad. Uppmärksamheten koncentreras helt naturligt på de stora världsomspännande koncernerna. Men man bör samtidigt komma ihåg att också mindre företag i betydande utsträckning etablerat produktionsbolag utomlands.

Ekonomiska och tekniska fördelar

Tillkomsten av multinationella företag medför att produktionsfaktorerna arbetskraft och framförallt kapital inte blir nationellt bundna utan kan röra sig över gränserna. Denna ökade rörlighet för produktionsfaktorerna ger — för världsekonomin i dess helhet, men inte nödvändigtvis

för varje enskilt land — upphov till en snabbare ekonomisk tillväxt genom ett mer rationellt utnyttjande av tillgängliga resurser.

Fördelarna med den ökade internationaliseringen av företagen ligger främst på det ekonomiskt-tekniska planet. Bland positiva effekter på värdlandets ekonomi kan följande nämnas:

Värdlandets handelsbalans kan förbättras, eftersom utlandsföretagen ofta är exportörer eller upptar helt ny produktion, som ersätter import.

Kapitalmarknaden i värdlandet tillförlångsiktigt kapital, som kan komplettera ett otillräckligt nationellt sparande. Detta gäller främst U-länderna.

Med en kapitalinvestering följer ofta ny produktions- och försäljningsteknik. Detta är en mycket viktig aspekt, eftersom det i första hand är de "kunskaps-tunga" industrierna som etablerar sig utomlands och på detta sätt överför värdefull know-how till värdlandet. Berörda branscher i värdlandet får därmed ett dynamiskt inslag, som kan ha en gynnsam effekt på landets hela industri. Underleverantörer och serviceföretag gynnas med kontraktssleveranser.

Konsumenterna drar fördel av ett vidgat sortiment och en ökad priskonkurrens.

Nya arbetstillfällen skapas.

Ett utländskt dotterbolag till ett internationellt företag måste naturligtvis följa de regler som gäller i värdlandet. Visserligen av dotterbolagets aktiviteter kan emellertid

tid också underkastas den lagstiftning som gäller för moderbolaget. Ett utländskt dotterbolag kan därför ibland ställas inför inbördes motstridiga krav från värdlandet och moderbolagets hemland.

Skattefrågan

De internationellt verksamma företagen kan ha en skattemässig fördel gentemot nationellt begränsade företag, så länge skatteförhållandena varierar mellan olika länder, då de i viss utsträckning kan föra över vinster till ett ur skattesympunkt tilltalande land. Det är därmed inte sagt att de multinationella företagen verkligen utnyttjar dessa möjligheter idag. Bolagsskattorna skiljer sig för övrigt ganska litet åt mellan flertalet länder, och det finns bestämmelser som söker förhindra missbruk i affärer mellan närstående företag med hemvist i olika länder.

Det bör också påpekas att multinationella företag skattemässigt kan drabbas hårdare än andra, om t ex avtal mot dubbelbeskattning saknas.

Frågan om hur multinationella företag skall behandlas skattemässigt kräver internationella överenskommelser om vissa grundläggande principer för den skattemässiga behandlingen. Nationella särlagstiftningar torde knappast lösa problemen. Om man tillgriper denna metod är risken i stället att olika länders skatteintressen kommer i konflikt med varandra.

Det har under de senaste årens valutakriser ofta sagts att de multinationella företagen undergräver valutamarknadens stabilitet genom att spekulera i olika länders

valutor. De multinationella företagens kapitalrörelser mellan länderna torde dock knappast orsaka några valutakriser. Låt oss hålla i minnet att det är nationernas centralbanker och regeringar som — via valutasystemet — fastställer de egna produkternas och tjänsternas priser på världsmarknaden. Valutakriserna uppstår när de på världsmarknaden konkurrerande nationerna blir medvetna om att ett fel i valutornas inbördes värde snedvrider enskilda länders bytesbalans och konkurrenskraft.

De multinationella företagen kan alltså genom sitt agerande i flera länder ställas inför motstridiga nationella krav. Det vore av flera skäl önskvärt — både för nationer och företag — att dessa problem kunde lösas. Arbetet på detta måste ske efter internationella konsultationer och baseras på internationella regler.

De fackliga problemen

De multinationella företagen ställer också fackföreningsrörelsen inför en rad delvis helt nya problem. Några av de vanligaste är:

Avläggset belägna beslutscentra. Vid huvudkontoret för ett multinationellt företag kan man t ex besluta om en omläggning av produktionen som berör flera länder. Ett sådant beslut påverkar löner och sysselsättning i dessa länder, men de lokala fackföreningarna anser sig inte kunna utöva något effektivt inflytande på beslutet.

Överföring av produktionen till låglöneländer. Denna export av arbetstillfällen har starkt kritiserats, bl a av den amerikanska landsorganisationen, men mycket

tyder på att denna typ av etableringar trots allt inte har så stora proportioner.

Samarbetet mellan västvärldens fackliga organisationer beträffande de multinationella företagen har fördjupats under senare år. Ett ökat internationellt fackligt samarbete torde också vara önskvärt för alla parter för att skapa bättre förståelse för problem och synpunkter.

Stora svenska MNF

De multinationella storföretagen representerar enligt många den dominerande framtida industriformen. Detta torde vara sant inte minst för Sverige. De svenska multinationella företagen har ungefär tre gånger fler anställda utomlands än vad de utländska multinationella företagen har anställda svenskar i Sverige. De svenska multinationella företagen bidrar med 70 % till svensk försäljning utomlands, men deras andel i den totala svenska industriproduktionen är betydligt mindre.

Man tycker därför att den allmänna opinionen i Sverige — åtminstone vad världshandeln beträffar — borde vara starkt för internationalism och positiv till multinationella företag. Så tycks emellertid inte vara fallet.

Det ligger i multinationalismens natur att det i varje värdland kan uppstå spänningar mellan detta lands traditioner och regler och den internationella koncernens värderingar. Sådana spänningar får naturligtvis inte bli för stora, och det ligger vanligen i allas intresse att undvika direkta konflikter av denna art. En viss grad av spänningar — tex genom att det som åstadkommit nationellt på personalpolitikens och den sociala lagstiftningens område kompletteras med andra, konkurrerande möjligheter för enskilda människor — är däremot säkerligen bara nyttig. Ty även om varje värdland anser sig vara bäst på vissa områden kan det inte gärna vara bäst på alla områden.

Till sist en annan viktig positiv aspekt. De multinationella företagen främjar internationalismen och de internationella kontakterna. Så svårt som det är att skapa internationaliseringar på det politiska planet kan det vara en fördel att en internationell företagsamhet bereder marken och banar vägen på detta område. Skillnaden mellan denna "företagsinternationalism" och den politiska nationalismen får dock inte bli för stor. Här ligger ett stort problemkomplex för den multinationella företagsamheten.